

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.65-2.8>**М. О. Загорулько**асистент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКО-ДІАГНОСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено визначенню й обґрунтуванню сутнісного розуміння дидактичного феномену індивідуалізації процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін майбутніх учителів початкової школи у процесі навчання психолого-педагогічних дисциплін. Доведено, що формування особистості майбутнього вчителя початкової школи потребує створення принципово інших підходів у фаховій підготовці відповідно до вимог сьогодення.

На ґрунті аналізу теоретичного матеріалу та практичного досвіду здійснення педагогічних досліджень із теорії навчання визначено сукупність дидактичних умов формування дослідницько-діагностичних умінь у майбутніх учителів початкової школи і представлено як ієрархічну систему: провідна та супідрядні дидактичні умови. Першою супідрядною умовою формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи є індивідуалізація процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін як засіб забезпечення потребнісно-мотиваційної основи формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи (у контексті здійснюваного дослідження).

Вивчення наукових праць дало змогу визначити індивідуальний підхід до навчання як пристосування форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей для забезпечення запланованого рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші умови для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного студента.

Зазначено, що мотиваційна сфера особистості – то є центр простору особистості, у якому перетинаються вісі властивостей, які її характеризують. Отже, потребнісно-мотиваційна сфера не може обмежуватись жодним із видів спонукань, які входять до неї. Потреби, мотиви, цілі, емоції, інтереси постійно змінюються та вступають у нові відносини. Тому становлення мотивації – це постійне ускладнення структури мотиваційної сфери, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відношень між ними.

Наголошується на тому, що через індивідуалізацію блока психолого-педагогічних дисциплін, яка пов'язана з виконанням індивідуальних робіт, індивідуальних навчально-дослідних завдань, написанням педагогічних есе, можемо цілеспрямовано впливати на потребнісно-мотиваційну основу формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи.

Ключові слова: індивідуалізація, індивідуалізація навчальної діяльності, мотив, потребнісно-мотиваційна основа, дослідницько-діагностичні вміння, майбутні вчителі початкової школи.

Постановка проблеми. В умовах переходу до загальносвітового відкритого освітнього простору зростає науково-практична потреба зміни структури, змісту й характеру знань, досвіду майбутніх фахівців, формування їхнього професійного світогляду й життєвої позиції, визначення перспектив професійного й особистісного розвитку. Теоретичні та практичні знання, здобуті майбутніми фахівцями в закладі вищої освіти, мають стати професійно орієнтованими й особистісно-ціннісними, оскільки найважливішим завданням вищої педагогічної освіти є підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних ухвалювати професійно виважені рішення.

Сучасний педагог повинен оволодіти вміннями аналізувати, проєктувати, конструювати, організовувати педагогічний процес, проводити власні дослідження для вивчення особистості учня.

Знання з педагогіки, які тісно пов'язуються із психологічними знаннями, актуально необхідні сучасному педагогу для постійної самоосвіти, успішної побудови професійної педагогічної кар'єри, розвитку творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему індивідуалізації навчання сучасні психологи (М. Боришевський [1]) пов'язують із проблемою професіоналізації особистості студента. Зазначається, що професіоналізація може відбуватися формальним і неформальним шляхом. Індивідуалізація навчання водночас сприяє розгортанню професіоналізації саме за другим напрямом – коли студент самостійно висуває мету самовдосконалення, що актуалізує потреби, настанови, переконання, ідеали, відповідно до яких має здійснюватися професійний розвиток і становлення майбутнього спеціаліста.

Нині маємо в наявності величезну кількість психолого-педагогічних досліджень (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Є. Бондаревська, В. Мерлін, В. Серіков, В. Слободчиков, І. Якіманська), у яких науковці звертаються до унікальності внутрішнього світу суб'єкта навчання, який прагне до розкриття власного потенціалу у професійній діяльності. Учитель як суб'єкт навчального (освітнього) процесу вступає в суб'єкт-суб'єктні відносини з учнями, які, у свою чергу, також є суб'єктами навчального (освітнього) процесу, мають свої власні вияви суб'єктності. Тому настільки важливо постійно вивчати особистість учня, навіть під час навчання в початковій школі.

Проведений аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що проблема формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи є актуальною.

На основі узагальнення теоретичного матеріалу та практичного досвіду здійснення педагогічних досліджень із теорії навчання визначено сукупність дидактичних умов формування дослідницько-діагностичних умінь у майбутніх учителів початкової школи і представлено як ієрархічну систему:

- провідна дидактична умова: інтеграція самоосвітньої й академічної діяльності майбутніх учителів початкової школи у процесі навчання психолого-педагогічних дисциплін на засадах збільшення науково-дослідної складової частини.

Супідрядні дидактичні умови:

- індивідуалізація процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін як засіб забезпечення потребнісно-мотиваційної основи формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи;

- створення ІТ-дидактичного середовища формування дослідницької компетентності майбутніх учителів початкової школи;

- стратегізація процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін;

- активація дослідницько-рефлексійної діяльності студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті полягає в тому, щоб здійснити аналіз проблеми (психолого-педагогічний аспект) індивідуалізації процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін як засобу формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Як було вже зазначено вище, першою супідрядною дидактичною умовою формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи є *індивідуалізація процесу навчання психолого-педагогічних дисциплін як засіб забезпечення потребнісно-мотиваційної основи формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи.*

Не існує одностайності в трактуванні поняття індивідуалізації у психолого-педагогічній науковій літературі. Проте психологічне розуміння окремих понять і процесів, поруч із загальнофілософським, є базисною теоретичною основою для ґрунтовного вивчення та дослідження педагогічних і суто дидактичних феноменів.

Індивідуалізацію трактують, відштовхуючись від латинського *individuum*, що в перекладі означає «особа», «окрема людина», «особистість». І залежно від того, яке із цих понять прийнято за родове, змістове наповнення індивідуалізації може розумітися як виокремлення особистості чи особи за її індивідуальними властивостями; відособлення особистості, оформленість її окремоті, унікальності та неповторності; взяття до уваги особливостей кожного індивідуума.

Ґрунтовні узагальнення, актуальні в контексті вивчення проблеми індивідуалізації, робить у своєму дослідженні, присвяченому індивідуалізації професійної підготовки студентів у сучасному педагогічному закладі вищої освіти, Т. Бурлакова. Аспектний розгляд індивідуалізації в низці педагогічних досліджень дає їй змогу зробити деякі висновки, а саме:

- на змістовому рівні аналізу визначень поняття різні аспекти відбивають акцентування уваги авторів на баченні різного смислу індивідуалізації та його реалізації в освітній практиці; так, індивідуалізація як явище являє собою об'єктивний факт і в реальному житті, і в освітньому процесі; індивідуалізація як принцип призначена для пояснення змін, що відбуваються з людиною, зокрема у професійній підготовці;

- на теоретичному рівні аналізу виявляються не суголосні, а іноді навіть суперечливі одна одній характеристики поняття (подія, факт – зміна, рідкість і виключність – узагальненість та ін.);

- багато авторів трактують індивідуалізацію як певний визначений стан навчального процесу, що видається неоднозначним припущенням;

- за традиційного розуміння індивідуалізації спостерігається різний рівень акцентування уваги на відборі форм, методів і прийомів навчання, тобто на її «зовнішній» стороні, що здійснюється в напрямі від учителя до учня, від викладача до студента [2].

М. Пісоцька відносить індивідуалізацію до категорій, які характеризують процес зміни, розвитку людини. Індивідуалізації притаманні певні закономірності (удосконалення всієї структури індивідуальності, переструктурування її компонентів відбувається на основі реалізації свідомого ціннісного ставлення до своєї унікальності), механізм в онтогенезі (вихід особистості з кола звичних норм і соціальних значень, знецінення їх для створення нових зв'язків, які мають суб'єктивне й об'єктивне соціальне значення), стадії рівня розвитку [12, с. 63].

Загальновідомо, що з поняттям індивідуалізація тісно пов'язане поняття диференціація. Диференціація навчання – така форма його організації, за якої застосовується система навчальних прийомів, створюються оптимальні режими для інтенсифікації пізнавальної діяльності його суб'єктів різного рівня знань, здібностей, домагань на кожному етапі процесу навчання з метою ефективного засвоєння знань [14, с. 8].

За визначенням Р. Піонової, диференційоване навчання визначається врахуванням у проектуванні та реалізації навчального процесу індивідуально-психологічних особливостей студентів, рівня їхніх знань, умінь і навичок, мотиваційної орієнтації щодо кожного навчального предмета окремо й до майбутньої професії загалом. Диференційоване навчання дає змогу одним студентам успішно виконувати навчальну програму, а іншим – розвивати свої індивідуальні можливості та здібності [10].

Індивідуальний підхід – один із провідних принципів педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній (освітній) роботі з колективом забезпечується педагогічний вплив на всіх суб'єктів навчання та виховання, який ґрунтується на знанні їхніх особистісних рис і умов життя. Індивідуальний підхід виявляється необхідною умовою ефективності навчального (освітнього) процесу, оскільки будь-який виховний (освітній) вплив заломлюється через індивідуальні особливості конкретної особистості [3, с. 143].

І. Підласий вважає, що індивідуальний підхід як важливий принцип педагогіки полягає в управлінні розвитком людини, заснованому на глибокому вивченні рис її особистості й умов життя. Індивідуальний підхід полягає у пристосуванні форм і методів педагогічного впливу до індивідуальних особливостей, а не пристосуванні цілей і основного змісту навчання й виховання до окремого студента, щоби забезпечити запланований рівень розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші умови для розвитку пізнавальних сил, активності, схильностей і обдарувань кожного студента. Особлива потреба в застосуванні індивідуального підходу виникає під час роботи з «важкими» вихованцями, малоздібними, а також тими, у яких спостерігається затримка розвитку. Якщо ж ідеться про навчання в закладі вищої освіти, то контроль за такими студентами не підтримується та взагалі не відбувається в педагогічному процесі [11, с. 76].

У психології наявна значна кількість визначень поняття «мотив». Загальним для багатьох визначень є визнання зв'язку мотиву й потреби. На думку О. Леонтєва, потреба сама собою не може викликати цілеспрямованої діяльності, вона є передумовою, внутрішньою умовою діяльності. науковець наголошує на тому, що до свого пер-

шого задоволення потреба не «знає» свого предмета, він ще має бути знайдений. Лише як результат такого вияву потреба набуває своєї наочності, а сприйнятий (уявний) предмет – своєї спонукальної та спрямовуючої функції, тобто стає мотивом [6, с. 13].

За Є. Ільїним, мотив – складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих дій і вчинків, слугує основою (обґрунтуванням). Розвиток мотивів знаходить вираження не лише в їхньому збагаченні, а й у встановленні певної ієрархії мотивів – у виділенні головних життєвих мотивів особистості. Водночас мотиви, які відповідають елементарним потребам, підпорядковуються вищим соціальним і духовним мотивам. Як наслідок, за створення певних умов людина здатна жертвувати матеріальними благами й навіть життям заради певних ідеальних спонук [5].

Мотивація – це сукупність стійких мотивів, які мають певну ієрархію, що надалі виражає спрямованість особистості. На думку І. Зимньої, мотив – саме те, заради чого здійснюються діяльність, уявлення, ідеї, почуття та переживання. Поняття «мотивація» у неї розкрито як механізм співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників поведінки людини, який визначає конкретні форми діяльності, а поняття мотиваційної сфери, у свою чергу, передбачає ефективну та вольову сфери особистості, тобто переживання та задоволення потреб.

Мотиваційна сфера особистості – ядро (центр) простору особистості, у якому перетинаються вісі координат (властивостей), які її характеризують [13, с. 22].

Потребно-мотиваційна сфера не може обмежуватись жодним із видів спонукань, які входять до неї (мотиви, цілі, інтереси, емоції тощо). Потреби, мотиви, цілі, емоції, інтереси постійно змінюються та вступають у нові відносини. Тому становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до занять, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які до неї входять, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відношень між ними.

Блок психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи охоплює різні навчальні дисципліни, серед яких: педагогіка, загальна та вікова психологія, педагогічна психологія, основи педагогічних досліджень. Зазначені дисципліни забезпечують базову психолого-педагогічну підготовку майбутнього вчителя початкової школи, формують педагогічне мислення, педагогічну компетентність. Через індивідуалізацію навчальних психолого-педагогічних дисциплін (виконання індивідуальних робіт, завдань, написання педагогічних есе, виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань) ми можемо

цілеспрямовано впливати на потребнісно-мотиваційну основу формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи. Індивідуальна робота має бути пов'язана з дослідженням і діагностуванням учнів початкової школи під час проходження практики після засвоєння майбутніми вчителями початкової школи теоретичної основи у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (далі – ІНДЗ) – різновид позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, навчально-дослідного та проектно-конструктивного характеру, яка застосовується у процесі вивчення програмного матеріалу в межах конкретної навчальної дисципліни, що завершується складанням заліку чи підсумкового екзамену.

Метою виконання ІНДЗ є поглиблення та закріплення студентами теоретичних знань і набуття вмінь пов'язувати свої знання із практикою. Виконання ІНДЗ дає студентові змогу навчитися самостійно використовувати й узагальнювати теоретичні положення й інформаційні матеріали, формулювати власні погляди стосовно невирішених проблем і обґрунтовувати висновки й пропозиції, спрямовані на їх вирішення.

Приклади: аналіз педагогічних ситуацій, розроблення плану-сценарію позаурочного навчального чи виховного заходу, аналіз елементів передового педагогічного досвіду, складання тестів тощо.

Особливо цікавим є метод написання педагогічного есе. Есе – невеликий за обсягом твір-міркування з вільною композицією, що передає індивідуальні враження, міркування з конкретного питання, проблеми й не претендує на повне й вичерпне розкриття теми. Есе припускає вираження автором своєї думки, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає змогу нестандартно, творчо, оригінально висвітлити певний матеріал. Есе також потрактовують як самостійну творчу роботу із запропонованої викладачем теми або переліку тем для самостійного вибору студентами (виконується як домашня, позааудиторна робота). Тема есе формулюється викладачем у вигляді проблемного питання, що має спонукати студентів до міркування, а не тільки до логічної побудови відповіді з окремих питань і визначення. Отже, педагогічне есе – це твір, темою якого є розгляд актуальних, проблемних питань, пов'язаних із педагогічною теорією і практикою.

Висновки і пропозиції. На основі здійсненого всебічного аналізу проблеми індивідуалізації (психолого-педагогічний аспект) процесу навчання можна дійти висновку, що індивідуальний підхід до підбору завдань під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін є значущим у системі підготовки майбутніх учителів початко-

вої школи, оскільки сприяє формуванню дослідницько-діагностичних умінь, що забезпечить надалі вияв високого рівня професіоналізму майбутніх фахівців у професійно-педагогічній діяльності.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи. Перспективним для нашого дослідження вважаємо конкретизацію кожної з інших дидактичних умов (із запропонованої сукупності) формування дослідницько-діагностичних умінь майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Список використаної літератури:

1. Боришевський М. Розвиток здатності до саморегуляції поведінки як вияв суб'єктного становлення особистості. *Психологія суб'єктної активності особистості*. Київ : Знання, 1993. С. 18–19.
2. Бурлакова Т. Принципы индивидуализации профессиональной подготовки будущих учителей. *Педагогика*. 2008. № 4 (7). С. 40–44.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.
4. Зимняя И. Педагогическая психология. Москва : Логос. 2004. С. 384.
5. Ильин Е. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 512 с.
6. Леонтьев А. Потребности, мотивы, эмоции. Москва : МГУ, 1971. 197 с.
7. Малихін О. Мотиваційно-цільовий компонент самостійної навчальної діяльності студентів вищого педагогічного навчального закладу. *Рідна школа*. 2005. № 8. С. 28–30.
8. Малихін О. Індивідуалізація професійно орієнтованого навчання та самонавчання іноземних мов у вищій педагогічній школі. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_1_11.
9. Малихін О. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект. Кривий Ріг, 2009. 307 с.
10. Пионова Р. Педагогика высшей школы : учебное пособие. Минск, 2002. 256 с.
11. Підласий І. Педагогіка: 100 питань – 100 відповідей : навчальний посібник для вузів. Москва : Владос-прес, 2004. 365 с.
12. Пісоцька М. Індивідуалізація навчання студентів природничо-математичних спеціальностей у вищих педагогічних навчальних закладах другої половини ХХ – початку ХХІ століття : теорія і практика. Харків : Видавництво Іваненка І.С., 2018. 533 с.

13. Подшивайлов Ф. Теоретико-методологічні засади визначення поняття мотиваційної сфери особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 10. С. 19–23.
14. Сапогов В. Диференційований підхід до студентів як засіб підвищення ефективності навчального процесу в педагогічному ВНЗ : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 01. Київ, 1994. 22 с.

Zahorulko M. Individualization of the process of psychological-pedagogical disciplines as a form of formation of research-diagnostic skills of future teachers of elementary school

The article is devoted to the definition and substantiation of individualization of the process of teaching psychological and pedagogical disciplines of future elementary school teachers in the process of teaching psychological and pedagogical disciplines. It is proved that the formation of the personality of the future elementary school teacher in accordance with the requirements of the present requires the creation of fundamentally different approaches in professional training.

After analyzing the theoretical material and practical experience in the implementation of pedagogical research on the theory of learning, we identified a set of didactic conditions for the formation of research and diagnostic skills for future elementary school teachers and presented it as a hierarchical system – formulated leading and succession didactic conditions. The first subcontracting condition for the formation of research and diagnostic conditions for future elementary school teachers is the individualization of the process of teaching psychological and pedagogical disciplines as a means of providing the necessary and motivational basis for the formation of research and diagnostic skills of future elementary school teachers.

Analysis of scientific works allowed to determine the individual approach to learning as adaptation of the forms and methods of pedagogical influence on individual characteristics, in order to ensure the planned level of development of the individual. Individual approach creates the most favorable conditions for the development of cognitive forces, activity, aptitudes and talents of each student.

It is noted that the motivational sphere of personality is the center of the personality space, which intersects the axis of the properties that characterize it. Accordingly, the needs-motivational sphere can not be limited to any of the types of motions that are included in it. Needs, motives, goals, emotions, interests constantly change and enter into new interrelations. Therefore, the formation of motivation is a constant complication of the structure of the motivational sphere, the emergence of new, more mature, sometimes contradictory relations between them.

It is emphasized that because of the individualization of the block of psychological and pedagogical disciplines, which is connected with the performance of individual work, individual educational and research tasks, writing of pedagogical essays, we can influence the needs-motivational basis of the formation of research and diagnostic skills of future elementary school teachers.

Key words: *individualization, individualization of educational activities, motive, needs-motivational basis, research and diagnostic skills, future teachers of elementary school.*